

סיכום חומר הלימודים בהיסטוריה בהתאם לתוכנית הלימודים החדשה חורף תשפ"א

**חלק ראשון:
מסורת ומודרנה**

לעולים חדשים

ערך: עדו ישראלי

הבהרה: הסיכום מביא את חומר הלימוד הנדרש לבגרות בתמציתיות, אך לעיתים מופיעות שאלות בבחינת הבגרות שקשה לענות עליהן בלי לקרוא את ספר הלימוד עצמו. אומנם אלה מקרים לא רבים, אבל גם הם קורים. בקיצור: אם הלך לכם- מחמאות אלי, אם לא- הזהרתי אתכם...

תוכן העניינים

הנאורות.....	2
התנועות האידיאולוגיות המודרניות.....	3
שינויים במעמד היהודים בעת החדשה.....	4
דרכים להתמודדות עם החילון, ההתערות בחברה הכללית וההתבוללות.....	6
התנועה הציונית.....	7
מבשרי הציונות.....	7
תנועת חיבת ציון.....	8
התנועה הציונית בראשות הרצל.....	10
בתנועה הציונית זרמים.....	10
היישוב היהודי בארץ ישראל בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20, עד תום מלחמת העולם הראשונה.....	13
א. היישוב היהודי לגווינו בארץ ישראל בתקופה העות'מאנית משלהי המאה ה-19 עד תום מלחמת העולם הראשונה.....	13
הניסיון לקירוב חילוניים.....	15
היישוב היהודי במעבר משלטון עות'מאני לשלטון המנדט הבריטי.....	15
התפתחות הבית הלאומי היהודי בא"י בתקופת השלטון הבריטי (1914-1948).....	17
התיישבות המחנה הדתי.....	17

הנאורות

הנאורות- באמצע המאה ה-17 יצרו קבוצה של הוגי דעות ממערב וממרכז אירופה תנועה פילוסופית ומדעית שהציעה עקרונות חדשים לעיצוב ערכי החברה, הלאום, והדת. הם חשו כי ימי הביניים היו

ימים חשוכים לאנושות, ואילו עתה נפתחת תקופה חדשה בה רוח האדם פורחת, המדע מתפתח, ועל כן הם כינו את תקופתם 'עידן הנאורות' (אור-לעומת חושך).

מאפייני הנאורות:

אינדיבידואליזם – התייחסות לאדם כפרט, כבוד, כעצמאי ולא רק כחלק ממשפחה או מחברה. בעבר האדם היה חלק מחברה, ממשפחה, מקהילה. הנאורות קראה לכל אדם להיות אחראי לגורלו ולא להיות תלוי באחרים. הספר 'רובינזון קרוזו', בו מסופר על אדם שהגיע לאי בודד והצליח להסתדר בו בכוחות עצמו, היווה מודל לחיקוי והדגים כיצד אדם בעל תושייה הסומך על שכלו וכוחותיו יכול לצאת מכל משבר.

רציונליזם – פירושו תבונה. הנאורות הדגישה את תבונתו של האדם ודרשה ממנו להתבונן במציאות ולהבינה על פי שלו. גישה זו עודדה מחקרים שהביאו להישגים מדעיים חדשים, ולהתפתחות בתחומים רבים ששיפרו את תנאי החיים (רפואה, תחבורה וכד').

ספקנות וחילון – הנאורות דגלה בהטלת ספק ובחינה מחדש של סמכויות העבר. הנאורות פעלה להפריד את הכנסייה (הדת) מהמדינה – כלומר הכנסייה לא תוכל לנצל את המדינה ולכפות את אמונתה חוקיה האינטרסים שלה על אזרחי המדינה. זו בעצם דרישה לחילון, הכנסייה לא תשלוט על חיי האזרחים. הנאורות סלדה מהאמונות הטפלות של הכנסייה ומהשחיתות של אנשי הכמורה.

הנאורות קראה להפריד בין הדת לבין המדינה, כלומר: על הכנסייה להתמקד בקשר בין האדם לאלוהיו, ולתת לשלטון החילוני לנהל את עניני המדינה בלי להתערב. חלק מהוגי הנאורות נשאר נוצריים דתיים אך חלקם זלזלו בדת הנוצרית וכפרו בקיומו של האל.

ידע – בתקופת הנאורות החלו פיתוחים תעשייתיים, מדעים ותקשורתיים, החברה החלה להתבסס על ידע והשכלה, אנשים החלו לגלות עניין בענייני המדינה והחברה. התוצאה הייתה שלאדם בתקופת הנאורות הייתה השכלה רחבה יותר מאשר בדורות הקודמים.

אחת הדוגמאות לידע היא האנציקלופדיה שיצאה לראשונה בצרפת באמצע המאה ה-18. האנציקלופדיה זכתה לתפוצה רחבה בקרב המעמד הבינוני והגבוה. דוגמה נוספת תערוכות ואוספים של כל מיני בעלי חיים, צמחים ומינרלים שהוצגו לקהל הרחב, אותם אוספים היוו את הבסיס להקמת מוזיאונים מאוחר יותר.

קידמה – התבונה, המחקר והידע הביאו תוך זמן קצר לשיפור עצום בתנאי החיים של האנשים. הייתה תחושה שהאנושות עלתה על המסלול הנכון, החלו למצוא תרופות למחלות שונות. הטכנולוגיה השפיעה בכל תחומי החיים – בחקלאות, תעשייה, רפואה ועוד. מכאן צמח רעיון הקידמה כלומר האנושות הולכת ומתקדמת לעתיד טוב יותר, הן בתחום החומרי – כלכלי והן בתחום המוסרי חברתי.

התנועות האידיאולוגיות המודרניות

לאומיות

הלאומיות המודרנית היא אידיאולוגיה שהתגבשה והתפתחה במהלך המאה ה-19 והפכה לכוח משפיע בעת החדשה.

הגדרת הלאומיות ומטרתה:

הלאומיות מדגישה את עובדת היותה של כל אומה בעלת מאפיינים מיוחדים והיא מבקשת לאפשר לכלל אומה תהיה מדינה ריבונית (עצמאית) משלה ותהיה לה יכולת למשול בה ללא התערבות גורם חיצוני. האומה מגדירה את עצמה על ידי עיצוב אופייה של המדינה לפי רצונה.

כיצד מתגבשת קבוצה לאומית?

הקבוצה הלאומית מתגבשת באמצעות טיפוחה של תודעה לאומית שהיא מודעותו של אדם להשתייכותו ללאום מסוים. התודעה הלאומית מועצמת באמצעות סמלים: דגל, המנון, ימי חג לאומיים, זיכרון קולקטיבי, דמויות חשובות מהעבר ופולקלור המבטאים את רוח האומה ומחזקים את ההזדהות האישית עמה.

מהי לאומנות?

לאומיות עלולה לעיתים להפוך לדרך קיצונית, הרואה בלאום ערך שגובר על כל הערכים האחרים (לדוגמה: חירות ושוויון). לאומנות עשויה לבוא לידי ביטוי באפליה ויחס עוין כלפי מיעוטים בתוך מדינת הלאום, וכלפי חוץ בתוקפנות ושליטת זכותן של אומות אחרות לריבונות.

דגמי הלאומיות:

לאומיות אתנית היסטורית: מתעוררת בקרב קבוצת אנשים שיש להם היסטוריה משותפת. היא מתבססת על מרכיבים כמו דת, שפה, מנהגים ותרבות, ומדגישה קרבת דם, גורל משותף, ומולדת היסטורית. העבר המשותף של בני הלאום הוא המרכיב המשפיע ביותר בלאומיות זו. תחושת השייכות מתבססת על המוצא המשותף (כגון בגרמניה).

לאומיות ליברלית אזרחית: מאגדת קבוצה של אנשים סביב ערכים ואידיאולוגיה משותפים. זוהי תפיסה ליברלית שמקדשת ערכים כמו שוויון, חירות ודמוקרטיה. האומה נוצרת, מיחידים שבחרו להצטרף אליה מרצונם ולהקים מדינת לאום ריבונית. לאומיות זו שמה דגש על המסגרת המדינית ועל השותפות האזרחית (לדוג' בארה"ב).

לצפייה בסרטון בנושא הלאומיות [לחץ כאן](#).

לצפייה בסרטון בנושא מלחמת העולם הראשונה (להעשרה) [לחץ כאן](#).

שינויים במעמד היהודים בעת החדשה

המעמד המשפטי של היהודים לפני העת החדשה

באירופה - היהודים היו קבוצה נבדלת ונחותה. הנחיתות הייתה עיקרון דתי שמטרתו השפלת היהודים כדי להוכיח את טענת הכנסייה שאלוהים עזב את עם ישראל ובחר בנוצרים.

מעמד היהודים לא היה אחיד, בכל ארץ זכויותיהם וחובותיהם השתנו בהתאם לשלטון, לכנסייה, ולרצון העם. היהודים לא הורשו לגור בכל מקום ולא יכלו לעבוד בכל מקצוע. עם זאת הקהילה נהנתה מאוטונומיה (=שלטון עצמי) בנושאים של: גבית מיסים, צדקה, הכרעה בסכסוכים משפטיים בין יהודים ליהודים, ואפילו הותר לבית הדין היהודי להעניש במלכות ובחרם וכיו"ב. ראשי הקהילה היו בקשר עם השלטון.

ארצות האסלאם - גם בארצות האסלאם הושפל כל מי שאינו מוסלמי. היהודים נחשבו כ'עם-הספרי' (בשונה מעובדי אלילים שהוכרחו להתאסלם) ולכן הוגדרו כ'בני-חסות'. היהודים זכו בחופש דתי ואוטונומיה קהילתית, אך מצד שני הם חויבו במס גולגולת, ועל פי 'תנאי עומרי' נאסר עליהם לבנות בתי כנסת חדשים, לרכב על סוס, לשאת חרב, ועוד.

הרקע לשינויים במעמד המשפטי של היהודים

האמנציפציה היא הענקת זכויות מלאות אזרחיות, חברתיות, ופוליטיות לציבור שלא נהנה קודם מזכויות אילו. בשלב הראשון (סוף המאה ה-18) זכו יהודי מערב ומרכז אירופה לשוויון זכויות, ובמהלך המאה ה-19 זכו גם יהודי מזרח אירופה לאמנציפציה. בארצות האסלאם השינוי החל בהשפעת המדינות שכבשו אותם. הסיבה להענקת שוויון הזכויות ליהודים היא התפשטות רעיונות הנאורות, שם הונחו היסודות לערכי החופש החירות והשוויון. הנאורות טענה כי השלטון חייב לתת זכויות טבעיות לכל אדם בלי קשר לדת או ללאום.

שינוי המעמד המשפטי של היהודים באלג'יר

הגורמים לשיפור :

1. קולוניאליזם- ארצות אירופה כבשו את צפון אפריקה ומצרים והחילו בארצות אילו את האמנציפציה.
  2. יהודים שפעלו למען אחיהם בני המזרח כמו: משה מונטיפיורי, אדולף כרמיה ומשפחת רוטשילד.
- צו כרמיה** - אדולף כרמיה, היה מדינאי צרפתי ומנהיג יהודי ועמד בראש חברת "כל ישראל חברים". לאחר מהפכת 1848 התמנה לשר המשפטים בממשלה הזמנית בצרפת. ב-24 באוקטובר 1870 התקבל חוק שלפיו קיבלו יהודי אלג'יריה אזרחות צרפתית מלאה. בשל פעילותו למתן האזרחות ליהודים נקרא החוק "חוק כרמיה". בעקבות הצו גברה באופן משמעותי האנטישמיות של אנשי המנהל והמתיישבים האירופיים, שהתקשו להשלים עם העובדה שהיהודים האלג'יריים - הפכו להיות שווים להם. גם המוסלמים תושבי אלג'יריה גילו ביטויי שנאה ליהודים, לאחר שהם עצמם לא הוכרו כאזרחים צרפתים ונשארו במעמד החברתי הנמוך.

השלכות האמנציפציה על חיי היהודים

שינוי לבוש - לאורך ימי הביניים נבדלו היהודים מן הגויים גם בלבושם וזאת מתוך רצון לשמור על ייחודם וזהותם. עם התמורות במעמד המשפטי של היהודים ורצונם להשתלב בחברה הכללית הם גם זנחו בהדרגה את לבוש המסורתי והחלו ללבוש לבוש אופנתי. המשכילים לעגו ללבוש המסורתי המרושל והמרופט והקפידו על לבוש אופנתי מכובד שכלל גם גילוח הזקנים וחבישת פאה (לגברים, ולא רק בפורים) כמקובל באותה התקופה.

לימוד שפת המדינה - דיבור בשפת המדינה נחשב גם הוא בעיני המשכילים כשלב חשוב בהשתלבות בחברה. היידיש נתפסה כשפה לא תרבותית לעומת הגרמנית, ובהמרת היידיש לגרמנית ראו המשכילים דרך להכרת תרבות הנאורות. גם במזרח אירופה הוקמה על ידי יהודים עשירים "חברת מפיצי ההשכלה" שראתה בשפה הרוסית מכשיר להשתלבות חברתית. אך היו גם משכילים יהודים במזרח אירופה שדווקא הדגישו את לימוד השפה העברית וראו בה שפת תרבות.

מעבר לעיסוקים כלכליים יצרניים - הוגי הנאורות הבחינו בין מקצועות יצרניים, פרודוקטיביים - כמו: חקלאות, נגרות, תעשייה וכד' לבין מקצועות לא יצרניים - כמו: מסחר, הלוואה, תיווך. הם שאפו לכך שיהודים רבים יעברו לעסוק במקצועות פרודוקטיביים ולשם כך הם ערכו תיקונים במערכת החינוך ודאגו להכנסתם של לימודי חקלאות ומלאכה כחלק מתוכניות הלימוד.

בתי ספר מודרניים לבנים ולבנות - בבתי הספר למדו בנים בלבד ואילו הבנות התחנכו בבית עם האמא. במשפחות עשירות למדו הבנות בבית עם מורה פרטי שפה, מוזיקה, ציור וכד' כנהוג במשפחות המעמד הבורגני באירופה. בשנת 1798 הוקם ביה"ס הראשון לבנות בהמבורג שבגרמניה. בביה"ס למדו קריאה, כתיבה, חשבון וציור וגם מעט יהדות והוא יועד לבנות עניות. במאה ה-19 קמו בתי ספר נוספים לבנות בהם לימדו מעט יהדות ואת מקצועות משק הבית.

התבוללות - עם ההשתלבות בחברה הכללית, גברו מאד גם מגמות של התבוללות, נישואי תערובת ואף התנצרות. האמנציפציה השפיעה רבות גם על היחס בין היהודי הבודד לבין החברה היהודית. זאת בגלל התביעה מן היהודים להפסיק לראות את עצמם כקבוצה נבדלת מן החברה הכללית.

לסיכום: הנאורות באירופה הביאה לכך שהיהודים קיבלו אמנציפציה והשוו את זכויותיהם לגויים על פי חוק אבל שוויון זכויות זה לא החזיק מעמד לאורך זמן. לאמנציפציה היו גם מחירים, היהודים ויתרו על עצמאותה וסמכותה של הקהילה וכן על שאיפות לאומיות. ברוב ארצות האסלאם לא קיבלו היהודים אמנציפציה למעט במדינת אלג'יר.

דרכים להתמודדות עם החילון, ההתערות בחברה הכללית וההתבוללות

ניאו-אורתודוקסיה = אורתודוקסיה חדשה, זרם שטען כי במודרנה יש צדדים חיוביים שלא סותרים ואף רצוי לבחור בדברים הטובים שבמודרנה ולשלבם בחיים היהודים.

הרב שמשון רפאל הירש - הרש"ר הירש (1808-1888) כיהן כרבה של פרנקפורט, חיבר פירוש לחמישה חומשי תורה, וכן ספר 'אגרות צפון' העוסק בהתלבטויותיו של נער יהודי אל מול אתגרי הזמן.

השקפתו - הוא ביקש לשלב בין נאמנות למסורת ושמירה על ההלכה לבין היבטים במודרנה, שראה בהם היבטים חיוביים. תורת ישראל נצחית, אין לשנות בה דבר, מכאן החובה לקיים את התורה על כל מצוותיה. יחד עם זאת הוא האמין בדרך ארץ (אמירתו של רבן גמליאל יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ) שילוב בחיים עפ"י ההלכה היהודית, עם רכישת השכלה אקדמית ומקצועית (הוא עצמו למד באוניברסיטה).

הרש"ר הירש טען כי אפשר לשנות מנהגים אך לא לשנות הלכה. לדוגמה, הוא נשא את דרשתו בבית הכנסת בשפה הגרמנית.

פעולותיו- הוא הקים את בית הספר הריאלי היהודי בו למדו גם מקצועות חול. ולמדו בו עברית ברמה גבוהה. ייסד עיתון אורתודוכסי בשם ישורון ששימש שופר לכל רעיונותיו. הוא עודד בעיתון כתיבה יהודית יראת שמים ודבקות במסורת.

יחסו לאמנסיפציה- היה חיובי. לדעתו רבים מרעיונות ההשכלה שאובים מערכי הנצח של היהדות. האמנסיפציה היא הישג של ימות המשיח, ואילו את חזון הגאולה של עם ישראל דחה לעתיד הרחוק. האמנסיפציה תורמת ליהודים ועוזרת להם להתקדם ולהשתלב בעמים. מכאן שהוא ראה באמנסיפציה אתגר חיובי, המאפשר לעם ישראל להגשים את ייעודו בהווה ולהיות אור לגויים.

יחסו ללאומיות היהודית- לדעתו לעם ישראל שליחות רוחנית בגולה, להורות לכל העמים שה' הוא מקור כל הברכה". את חזון הגאולה של עם ישראל בארצו הוא דחה לעתיד הרחוק.

התנועה הציונית

מבשרי הציונות

לתנועה הציונית כתנועה לאומית מודרנית קדמו מבשרי הציונות. מקובל להחשיב שלושה כמבשרים: הרב יהודה אלקלעי, הרב צבי הירש קאלישר ומשה הס. הם זכו לכינוי "מבשרים" מפני שקדמו לה ו"בישרו" על בואה, הם היו ההוגים הראשונים של הרעיון הציוני כרעיון מודרני וקראו להוציא לפועל אך לא הצליחו בעצמם להגיע להישגים מעשים.

נושאים בהם עסקו כל מבשרי הציונות:

א. כל מבשרי הציונות עסקו ברעיון של שיבת היהודים לארץ ישראל, התפתחות הרעיונות הלאומיים באירופה השפיעה על תפיסת עולמם. הם הביעו את הרעיונות ותפיסת העולם שלהם באמצעות ספרים ומאמרים שפורסמו ברחבי אירופה וכן החלו בפעולות מעשיות על מנת ליישם ולהוציא לפועל את אמונותיהם, הם עודדו יהודים לעלות לארץ ישראל והרב אלקלעי אף עלה בעצמו לארץ.

ב. גאולה אקטיבית ולא פאסיבית: מבשרי הציונות יצאו כנגד התפיסה הדתית המקובלת בתקופתם שלפיה העם היהודי צריך לחכות עד בוא המשיח על מנת לעלות לא"י, ולכן ויש לשבת ולהמתין לבואה של הגאולה הניסית. מבשרי הציונות טענו כי יש לפעול להקמת מדינה יהודית והגאולה לא תהיה ניסית בלבד אלא תתחיל בדרך הטבע וכי רק באמצעות פעולה שלנו, שהיא הגאולה הטבעית, תבוא הגאולה השלמה.

ג. גאולה הדרגתית: יציאה כנגד התפיסה המקובלת של גאולה מיידית ניסית. הרבנים קלישר ואלקלעי דברו על גאולה הדרגתית בשלבים. הגאולה השלמה לא נגלית בבת אחת אלא מופיעה בהדרגתיות, והחזרה הטבעית של עם ישראל לארץ ישראל הינה אחת מהשלבים בדרך לגאולה השלמה.

ד. רעיון הפרודוקטיביות (היצרנות) של יהודי העולם: מבשרי הציונות שאפו לשנות את המצב הקיים שבו רוב היהודים בגולה לא היו בעלי מלאכה ולא עסקו בחקלאות ומקצועות פרודוקטיביים. והם חשבו

שהשיבה של היהודים לארץ ישראל תחייב אותם לעסוק גם במלאכת כפיים ובייחוד בחקלאות ובכך יחזרו למציאות כלכלית נורמלית

אך היו גם דברים שייחדו כל אחד מהם :

הרב אלקלעי- (1878-1798) ראה בפעולות לאחדות העם כמביאות את הגאולה לכן קידם בברכה את תחיית השפה העברית, את אחדות נוסח התפילה ועודד את פעולתה של חברת כ"י"ח לאיחוד העם היהודי.

רעיונות מעשיים: תכנן לבקש רישיון התיישבות בא"י מהסולטן העות'מאני, בתמיכת המעצמות האירופאיות. לשם כך אף נסע לארץ ישראל ולמערב אירופה כדי לשכנע יהודים ושאינם יהודים לתמוך בתוכניתו. עלה לארץ בשנת 1871.

הקשיים בהצלחת רעיונות מבשרי הציונות:

* באותה תקופה היהודים באירופה החלו לקבל אמנסיפציה וחשו שיפור במצבם בגולה ולכן היה קושי ליצור עליית המונים לארץ ישראל שנחשבה אז לארץ בלתי מפותחת ומרובת סכנות.

* מבשרי הציונות פעלו כיחידים ולכן לא היה להם מספיק כוח פוליטי וכלכלי ליצור ולממש עלייה המונית לארץ ישראל

* קשיים ברכישת אדמות בארץ ישראל, שיאפשרו חזרה המונית.

לא נכון יהיה לומר שמבשרי הציונות נכשלו לגמרי, שכן פחות ממאה שנים לאחר פעילותם התממשו התוכניות שלהם וקמה מדינת ישראל והם היוו את הבסיס למימוש ערכי הציונות!

תנועת חיבת ציון

חובבי ציון רצו לפתור את מצוקת היהודים בעקבות הפרעות שהתחוללו כנגד יהודי רוסיה. הם חיפשו פתרון מידי ולכן עודדו עלייה לא"י והקמת התיישבות חקלאית, הם ראו בהקמת מדינה יהודית יעד רחוק (חזון לעתיד) ולא פתרון שיכול לעזור לבעיות המיידיות של יהודי מזרח רוסיה.

אגודות חובבי ציון פעלו תחילה כקבוצות שתפקדו בצורה עצמאית ללא סדר והנהגה מרכזית. עד שיהודה לייב פינסקר ומנהיגים נוספים מקרב חובבי ציון החליטו לאחד את כל אגודות חובבי ציון לתנועה אחת מלוכדת ומשפיעה יותר.

פינסקר יהודה- (1821-1891) רופא, משכיל חילוני ומתבולל, בתחילת דרכו האמין פינסקר בהשתלבות היהודים בחברה הרוסית. בעקבות פרעות "סופות הנגב" נגד היהודים ברוסיה, שינה את דעתו וחשב שצריך להקים מדינה ליהודים הוא פרסם 'את הספר **אוטואמנציפציה** (=שחרור עצמי) עיקרי דבריו: הבעיה של היהודים: **יודופניה-** היהודים מיצגים עם חי-מת, נשמה ללא גוף, דבר המביא לפחד של העמים מפני היהודים, פחד הנקרא 'יודופוביה' הגורם לדחייתם מבין העמים.

הפתרון של היהודים: **אוטואמנציפציה-** היהודים צריכים ארץ משלהם (ישות מדינית יהודית) ועליהם לעזור לעצמם, על ידי התיישבות של כל היהודים בארץ משלהם עדיף א"י והקמת מדינה עצמאית. הדרכים להגשמת הרעיון: כינוס קונגרס לאומי שמתוכו יבחר וועד אשר מטרתו תהיה לחפש ולמצוא

ארץ שתתאים למטרה זו. אך בהמשך הבין פינסקר שמחשבתו להקים מדינה יהודית שלא בארץ ישראל לא תתקבל על דעת רוב העם היהודי.

ועידת קטוביץ 1884

ועידה שהתכנסה ביוזמתו של פינסקר בעיר קטוביץ שעל גבול רוסיה גרמניה והייתה לוועידת הייסוד של תנועת "חיבת ציון" – הארגון היהודי הלאומי-העולמי הראשון. לראשות התנועה נבחר פינסקר, והרב שמואל מוהליבר נבחר ליושב ראש של כבוד. לוועד המנהל נבחרו רבנים נוספים שהיו מגאוני הדור כמו הנצי"ב מוולוז'ין. בוועידה הוגדרו המטרות של תנועת חיבת ציון.

החלטות ועידת קטוביץ:

- א. להחזיר חלק מהיהודים לעבודת אדמה בארץ ישראל.
- ב. כל אגודות חובבי ציון יהיו מרוכזות תחת ארגון אחד עם הנהגה שנבחרה.
- ג. אנשים מחיבת ציון יפעלו בשלטון הרוסי כדי לקבל אישור פעולה (רישיון) ממשלת רוסיה להשתתפות בפעילות הארגון
- ד. חיבת ציון תתמוך ביישובים היהודים הקיימים בארץ ישראל ובמושבות החדשות שהוקמו בה.
- ה. תישלח משלחת לא"י על מנת לבדוק אלו מושבות זקוקות ביותר לסיוע וכן לנסות לשדל את האימפריה העות'מנית שיסירו את ההגבלות לבניית יישובים חדשים.

תנועת חיבת ציון התמודדה עם מספר קשיים:

1. קשיים בגיוס כספים לרכישת קרקעות בארץ ישראל. מחיר הקרקעות עלה.
2. יהודים רבים על אף הפרעות ואנטישמיות, חששו להגיע לארץ ישראל שהייתה תחת שלטון העות'מאני ונחשבה נחשלת, הם העדיפו להגר לארה"ב ארץ מתקדמת ומתפתחת שבה החיים היו נוחים יותר מא"י באותה תקופה.
3. חילוקי דעות בין חילונים(המשכילים) ודתיים בתוך התנועה על אופי היישוב היהודי החדש ושל המושבות החדשות שקמו, ויכוחים על אורח החיים שצריך להתקיים בא"י, ועל מידת הכפייה לשמירת מצוות בקרב המתיישבים החדשים בארץ, בייחוד בני גדרה –הבילוי"ים שרצו להקים חברה חילונית מודרנית. בניסיון להתגבר על הוויכוחים בנושא הוצעה פשרה: נבחרו שלושה מנהיגים להנהגה משותפת (משכילים ורבנים, אחד מהם היה הרב מוהליבר). עם זאת נשאר עדיין מחלוקות.
4. האיסור על פעילות פוליטית שהטילו השלטונות הרוסיים, חל איסור על פעילות ציונית בגלוי וחברי התנועה ברוסיה נאלצו לנהל אותה במחתרת מתוך חשש מתגובת השלטון הרוסי.

חובבי ציון תומכים בעולים לארץ ישראל – בין השנים 1881-1904 עלו לארץ ישראל כ-25,000 עולים חדשים חברי אגודות חובבי ציון. רובם היו אנשים דתיים בעלי משפחות שהתיישבו בערי הקודש (ירושלים, חברון, צפת וטבריה), רובם ברחו מפני הפרעות ברוסיה. אך היו מביניהם כאלה שבאו בגלל הרעיון הלאומי והם הקימו 23 מושבות חקלאיות חדשות. חוסר הניסיון שלהם בעבודה החקלאית, המאמץ הפיזי, המחלות שהרגו בהם הביאו אותם כמעט לסף יאוש, אך בעזרתו של הברון רוטשילד שנחלץ לעזרתם הצליחו המושבות להתגבר על הקשיים. הברון ייסד משטר פקידות בכל מושבה, דאג לאגרונומים, רופאים, מורים ועוד שיסיעו לתושבים, אך בשל יחס מתנשא מצד הפקידים נוצרו מתחים בין פקידי הברון לבין המתיישבים.

התנועה הציונית בראשות הרצל

תאודור (בנימין זאב) הרצל (1860-1904) - עיתונאי, משפטן, סופר, מחזאי ומדינאי יהודי. מפתח רעיון הציונות המדינית ומייסד הציונות כתנועה לאומית-מדינית. נחשב ל"חוזה המדינה". הרצל נולד בבודפשט כבן למשפחה מתבוללת, התחנך בתרבות הגרמנית. כבר כנער נתקל בגילויי אנטישמיות. הוא חשב והאמין כי הפתרון לאנטישמיות הוא בהשתלבות מוחלטת של היהודים עם הגויים. הוא היה חבר באגודה לאומית גרמנית אך סולק ממנה בגלל היותו יהודי. היחס העויין מצד החברה שרצה כ"כ להשתלב בה, וכן מפגשו כעיתונאי עם פרשת משפט דרייפוס (= אלפרד דרייפוס - קצין תותחנים יהודי-צרפתי בדרגת סרן, הואשם שבגד בצרפת וריגל לטובת גרמניה. בטקס משפיל הורדו דרגותיו והוא נכנס לכלא. לבסוף, התברר כי הייתה זו עלילה אנטישמית והוא זוכה), וזעזעו מאנטישמיות של ההמון בצרפת הליברלית, חוללו אצלו את השינוי בתפיסת עולמו, והחלה להבנות התודעה הלאומית שלו והתחזקה ההזדהות שלו עם יהדותו.

בעיית היהודים ופתרונה: הרצל הבין שהאנטישמיות היא בעיה לאומית והאמנציפציה לא תפתור אותה. הפתרון הוא הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל בתמיכתן של מעצמות אירופה. ולשם כך יש להשיג צ'רטר (= אישור) להתיישבות מהעות'מאנים השולטים בארץ.

הקונגרס הציוני: כשנה לאחר פרסום ספרו "מדינת היהודים" כנס הרצל את הקונגרס הציוני הראשון בבאזל שבשווייץ בשנת 1897. הקונגרס היה מעין פרלמנט (בית נבחרים) של נציגי מדינת היהודים העתידית, והשתתפו בו כ-200 נציגים. המצע/תוכנית של התנועה גובש ונוסח הקונגרס הראשון שנערך בבאזל ולכן כונה תוכנית באזל. הרצל כתב ביומנו לאחר הקונגרס הראשון: "בבאזל ייסדתי את מדינת היהודים"

"תוכנית באזל"

הציונות שואפת להקים לעם ישראל בית מולדת בא"י מובטח עפ"י משפט העמים (לקבל את הסכמתן של ממשלות העולם להקמת "בית לאומי" לעם היהודי בא"י).

להשגת מטרה זו הקונגרס ינקוט באמצעים הבאים:

1. פיתוח א"י, על ידי עלייה והתיישבות של יהודים העוסקים בחקלאות, בעלי מלאכה ומסחר.
2. הפצת הרעיון הציוני, הגברת הרגש הלאומי-יהודי וההכרה בלאומיות היהודית.
3. ניהול מו"מ מול המעצמות, כדי לקבל את הסכמת המעצמות (צ'רטר) שיש בהן צורך על מנת להגיע אל מטרת הציונות.

הצירים (=נציגים) של הקונגרס הציוני נבחרו על ידי רוכשי "השקל הציוני" (=דמי חבר בתנועה הציונית), וההחלטות הוכרעו ע"פ דעת הרוב (זכות בחירה שווה לגברים ולנשים). הקונגרס התכנס כל שנה והחל מקונגרס החמישי-מידי שנתיים.

זרמים בתנועה הציונית

א. הציונות המדינית

מיצג הזרם : הרצל, מקס נורדאו

השקפת עולם : פועלים בדרך פוליטית דיפלומטית, בשלב הראשון יש להתמקד בפעילות מדינית אצל המעצמות כדי להשיג הסכמה להעניק ליהודים זיכיון להקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל .

הרקע : 1. חשש מפוגרומים והתגברות האנטישמיות.

2. אכזבה מאמנציפציה וליברליזם אירופאי.

נימוקים לרעיון:

1. תמיכת המעצמות – לא רק היהודים סובלים מהעמים אלא גם העמים סובלים מהיהודים, העמים רואים בעם היהודי גורם זר ומעוניינים ביציאת היהודים כדי למנוע תחרות כלכלית, מהפכות וכו'. מדינת יהודים תקום עם תמיכת המעצמות.

2. התיישבות בא"י- היהודים סובלים מאנטישמיות למרות האמנציפציה – המצוקה היא בעיה מדינית עולמית וצריך לטפל בה בזירה בינלאומית בהסכמת המעצמות, הציונות לא באה לספק מקלט ללילה אלא לתת ליהודים מולדת, "התגנבות בלילה" (הכוונה לדרך שבה פעלו אנשי העלייה הראשונה) לא תפתור את חזרת היהודים לא"י והיא עלולה אף לעורר את זעמה של דעת הקהל העולמית ואת זעמו של השלטון העות'מני שיכול בתגובה לפגוע בישוב היהודי החדש. ולכך צריך הסכמה משפטית מדינית של האומות לפני ההתיישבות בא"י.

הפעולות: כינוס קונגרסים ציונים והקמת ההסתדרות הציונית.

הרצל נפגש עם אישים בולטים בפוליטיקה העולמית כמו הסולטאן העות'מאני, שר המושבות הבריטי, וקיסר גרמניה.

קבלת תוכנית באזל- "הציונות שואפת להקים בית מולדת לעם ישראל בא"י עפ"י משפט הכללי" (= הסכמת העמים)

ב. הציונות מעשית

מיצג הזרם : נציגי יהודים ממזרח אירופה- חובבי ציון.

השקפת עולם : עליה והתיישבות בא"י היא חיונית גם ללא הבטחות ממדינות העולם, דרך הפעולה שלה היא בקביעת **מעשים** בשטח – זרם שממשיך את חיבת ציון שעלו בעליה ראשונה.

הרקע : 1. חשש מפוגרומים. 2. אכזבה מליברליזם רוסי.

נימוקים לרעיון:

1. בעלות על הארץ : א"י נקנית במעשים, קניית קרקעות והתיישבות כל אלו יכולים להכריע את הכף גם בתחום המדיני (לא שללו את פעילות המדינית) כי על בסיס עובדות קימות קל יהיה להשיג אישור מאומות העולם.

2. פתרון הצלה למצוקת היהודים במזרח אירופה בגלל אנטישמיות. אי אפשר לחכות עד להשגת האישור מאומות העולם.

פעולותיהם : עליה לא"י (עלייה ראשונה ושנייה) והקמת התיישבות בארץ ישראל.

- קניית קרקעות בא"י
- עזרה כספית וארגונית לשוב בא"י.
- הפצת הרעיון הציוני ועידוד העלייה לא"י.

ג. הציונות הדתית

מיצגי הזרם : הרב מוהליבר, הנצי"ב, הרב ריינס.

הרב יצחק יעקב ריינס

(1839-1915) בצעירותו שימש הרב ריינס כגבאי של 'חברת יישוב ארץ ישראל' שבראשה עמדו הרב קאלישר והרב גוטמכר. לאחר מכן כיהן כרב בעיירות שונות בליטא. הוא הקים את ישיבת לידא, ישיבה ששילבה לימודי קודש וחול במטרה לאפשר לצעירים דתיים להיות משכילים ועם זאת להמשיך ולהיות לומדי תורה ושומרי מצוות. הרב ריינס נפטר בעיצומה של מהומת מלחמת העולם הראשונה, זמן קצר לפני שפלשו הכוחות הגרמניים לעיר.

תנועת המזרח"י - עד 1901 דתיים וחילונים פעלו יחד בקונגרס הציוני. אולם אז קמה בקונגרס הציוני סיעה דמוקרטית של "הציונות הרוחנית" ודרשה התערבות של ההסתדרות הציונית גם בתרבות. הדבר היה נגד השקפת הדתיים שחששו שעיסוק בתרבות ירחיק את הדתיים מהתנועה הציונית. לכן הם החליטו להקים סיעה חדשה כנגד הסיעה הדמוקרטית שנקרת סיעת המזרח"י (=ראשי תיבות מרכז רוחני) בראשות הרב יצחק יעקב ריינס.

השקפת עולם : הציונות הדתית האמינה בשילוב בין דת ישראל ללאומיות יהודית. היא ראתה בציונות שלב א' של הגאולה " אתחלתא דגאולה". יש לזרז את הגאולה המשיחית בעזרת הגאולה הטבעית שעיקריה: קיבוץ גלויות, שיבה לא"י, עבודת אדמה, שפה עברית.

מטרת המזרח"י : לתרום לאווירה דתית בתנועה הציונית ולדאוג שלא תהיה פגיעה של התנועה בדת היהודית. המזרח"י דרשה שיוקם זרם של חינוך ממלכתי דתי נפרד במקביל לחינוך הציוני הכללי. בהכוונת המזרחי קמו בתי ספר דתיים ששילבו לימודי חול ולימודי קודש (בי"ס תחכמוני בתל אביב).

הקשיים שבהם נתקלה המזרח"י

1. ההחלטה לעסוק בפעילות חינוכית גרמה לחילונים לנטוש את הסיעה.
  2. תמיכתה בהצעת אוגנדה החלישה אותה.
  3. היו גם מתנגדים דתיים שלא ראו בעין יפה את פעילות המזרחי בתנועה שרובה חילונים ופרשו מתוכה והקימו את אגודת ישראל.
- כתשובה למתנגדים הדתיים הרב ריינס תרץ זאת שאין כאן קשר מהותי אלא רק קשר טכני לשם השגת המטרה של הקמת מדינה לעם היהודי. ועיקר התנועה הציונית הוא רק אמצעי הכרחי להצלת היהודים ולא מדובר בדחיקת הקץ ואין כאן פעולה משיחית. הרב ריינס האמין שעלינו כדתיים להשפיע

על התנועה הציונית מבפנים דהיינו מתוך התנועה ולא להשאירה בידי ההנהגה החילונית בלבד, הדבר ישפיע על אופי המדינה שתקום.

היישוב היהודי בארץ ישראל בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20, עד תום מלחמת העולם הראשונה

א. היישוב היהודי לגווינו בארץ ישראל בתקופה העות'מאנית משלהי המאה ה-19 עד תום מלחמת העולם הראשונה

היישוב החדש

בשנים 1882-1914 החל לצמוח, לצד היישוב הישן, יישוב חדש של יהודים שעלו לארץ ממניעים לאומיים ורצו לבנות בארץ חברה חדשה, שונה מזו שהכירו בגולה וביישוב הישן. העולים חיזקו התיישבות עירונית מחוץ לארבע ערי הקודש (ירושלים שמחוץ לחומות, יפו, חיפה), הקימו יישובים חקלאיים יהודיים, חידשו את השימוש בשפה העברית כשפת דיבור, פיתחו חינוך לאומי-ציוני והחלו לקדם את מעמד הנשים. מגמות אלו החלו להתפתח, כפי שראינו, כבר בתקופת היישוב הישן, אולם, אופייו הלאומי המובהק של ישוב זה הוא שהקנה לו את השם "היישוב החדש". היישוב החדש היה אשכנזי באופיו אף שהצטרפו אליו גם יהודים מארצות האסלאם. הבולטים ביניהם היו יהודי שעלו מתימן. היישוב החדש נבנה בידי עולים משתי עליות: העלייה הראשונה והעלייה השנייה.

העלייה הראשונה (1882-1904) שמנתה כ-60,000 עולים הגיעה בעיקר מרוסיה, רומניה ותימן. רוב העולים בעליה הראשונה היו דתיים-מסורתיים, בעלי משפחות ובעלי הון זעיר. הם התיישבו בערים ועסקו במסחר ובמלאכה. העולים שיצרו שינוי ממשי באופיו של היישוב היהודי בארץ היו עולי חיבת ציון. קבוצה מיוחדת מבין העולים היו הבילויים (=ראשי תיבות של "בית יעקב לכו ונלכה"), שבנוסף לדגל הציונות ועבודת הכפיים הדגישו את ערכי הצדק החברתי והשוויון. עולי חיבת ציון התפרנסו מעבודה חקלאית וחידשו את צורת ההתיישבות - המושבה. במושבות שייסדו (32 במספר, שמנו כ-5,000 נפש) הקימו מוסדות הנהגה מקומיים, פיתחו מוסדות חינוך לאומיים, הנהיגו את השפה העברית וקידמו את מעמדן של הנשים בתחום החינוך כתלמידות וכמורות. בכך תרמה העלייה הראשונה להחדרת רעיונות לאומיים ומודרניים ליישוב היהודי בארץ ישראל.

קשיי המושבות: אנשי המושבות סבלו מעוני וממצוקה כיוון שכספם אזל עקב קניית האדמות וחוסר הניסיון החקלאי שגרם להפסדים רבים. גם מחלת קדחת הביצות (המלריה) שפשטה במושבות הפילה חללים רבים. השלטון העות'מאני אסר על עלייה ועל בניית בתים במושבות וערביי הכפרים פגעו בשדות וביבול. ניתן לשער כי בלא סיוע היו המושבות ננטשות, אלא שהברון רוטשילד נענה לבקשות העזרה. הברון שכונה 'הנדיב הידוע' ו'אבי היישוב' השקיע במושבות סכומי כסף גדולים במשך 18 שנים, אולם למרות זאת המושבות לא הגיעו לידי עצמאות כלכלית, ולא הפכו לרווחיות. העברת ניהול המושבות לידי חברת יק"א (1,900) הצליחה להעמיד את המושבות על רגליהן.

העלייה השנייה (1904-1914) מנתה כ-35,000 איש, רובם מרוסיה וגם מתימן. רוב העולים בעלייה השנייה דמו באופיים לקבוצה המרכזית בעלייה הראשונה, אך הקבוצה הבולטת, שהטביעה חותם על היישוב החדש, הייתה של הצעירים הסוציאליסטים.

הצעירים הסוציאליסטים בעלייה השנייה היו בעיקר גברים, חילונים, רווקים וחסרי הון פרטי. בתוך קבוצות הפועלים היו גם נשים, שנאבקו על מעמדן. הפועלים והפועלות האמינו בערכי הסוציאליזם - רצו לייסד בארץ מעמד פועלים ולהקים חברה החיה בשיתופיות ושוויון בכל תחומי החיים. הם ראו בעבודת הכפיים ובמיוחד בעבודת האדמה חשיבות גדולה. הם האמינו בחילוניות, השוללת את היהדות הגלותית ומציבה במקומה דמות של "יהודי חדש" - ציוני, יצרני, סוציאליסט ודובר עברית.

פעולותיהם למימוש השקפת עולמם:

כיבוש העבודה - הם דגלו בעבודה עברית בלבד ונאבקו נגד העסקת פועלים ערבים במושבות העלייה הראשונה.

כיבוש השמירה - הם נאבקו על שמירה יהודית במושבות והקימו ארגוני שמירה.

התיישבות שיתופית - הם הקימו את הקבוצה (שבהמשך נקראה - קיבוץ), שערכה תאמו את ערכי השוויון והשיתופיות בהם דגלו. הקבוצות הוקמו על קרקע לאומית. הכלכלה בקבוצות הייתה שיתופית. כל ההחלטות התקבלו באספות חברים על ידי חברי הקבוצה כולם, ואפילו חדר האוכל היה משותף.

מאבק על השפה העברית - עולי העלייה השנייה הצטרפו למהפכה של החייאת השפה העברית בה עסקו אישים בעלייה הראשונה ובראשם אליעזר בן יהודה. כתוצאה ממלחמת השפות שהתנהלה בשנים 1914-1913, קמה בארץ מערכת חינוך עצמאית שלא נתמכה בידי חברות זרות והשפה העברית הפכה לשפה השלטת במערכת החינוך ובחיי היומיום בישוב החדש.

האידיאולוגיה של העלייה השנייה יצאה לפועל בעזרת המפלגות כמו "פועלי ציון" (1906) ו"הפועל הצעיר" (1905). המפלגות כיוונו את חבריהם למקומות עבודה ודאגו לצורכיהם הבסיסיים על ידי הקמת מטבחי פועלים, קופת חולים, דיור לפועלים וכדומה. מבין מנהיגי אותן מפלגות, בני העלייה השנייה, נוכל למצוא רבים שמילאו שנים רבות לאחר מכן תפקידים בהנהגה של התנועה הציונית ושל מדינת ישראל.

גלי העלייה מתימן - בין העולים ארצה בעליה הראשונה ובעליה השנייה היו כ-5,000 מיהודי תימן. העלייה מתימן החלה בשנת 1881 ומאז המשיכה טיפין טיפין. העולים הגיעו בשני גלים עיקריים. הגל הראשון של העלייה 1881-1908 (תרמ"ב-תרס"ח), מכונה 'אעלה בתמר'. הגורמים לעלייתם היו בעיקר אמונה משיחית וגזרות חדשות שגזר השלטון בתימן נגד יהודים. הם סבלו קשיים רבים בבואם ארצה יותר מן העולים האחרים: העדות בארץ לא הכירו בהם בשל ייחודיותם ומנהגייהם והם סבלו מעוני קשה וממצוקת דיור. הקשיים מהם סבלו גרמו להם להסתגר בתוך עצמם.

הגל השני

החל בשנת 1912 בעקבות פעילותו של השליח הציוני שמואל יבנאלי. גם עולים אלו סבלו מניכור, מעוני ומאחוז תמותה גבוה יחסית לכל קבוצה אחרת בישוב. בעקבות כך הוקמו בשנים 1912-1913 שכונות וישובים ליהודים תימנים בלבד: מחנה יהודה בפתח תקווה, נחליאל בחדרה וכן שכונות בזכרון יעקב וביבנאל.

גם מוסדות החינוך של עולי תימן שלימדו במתכונת שבה חינכו בתימן, הבליטו את העובדה שהם לא התערו בעדות האחרות.

הניסיון לקירוב חילוניים מסע הרבנים למושבות

בשנת 1913 יזם הרב קוק מסע למושבות השומרון והגליל, מחדרה ועד מטולה. במסע השתתפו עוד שמונה רבנים מהישוב הישן, ביניהם: הרב זוננפלד- מגדולי המתנגדים לציונות, הרב חרל"פ, ועוד. המסע נמשך ארבעה שבועות והפרטים עליו נכתבו בחוברת שהוציאו בשם: "אלה מסעי".

מטרות המסע: א. לקרב לבבות בין אנשי הישוב החדש לרבני הישוב הישן באמצעות מפגש ישיר ובלתי אמצעי. כך יכירו האחד בערכו של השני (מפעל ההתיישבות הציוני/הזיקה למקורות העם היהודי). ב. חיזוק הדת במושבות וקירוב החקלאים ליהדות. ניסיון שיקפידו על כשרות, שבת, חינוך דתי ויקיימו את המצוות התלויות בארץ.

הרבנים התקבלו בכבוד רב בכל המושבות, במושבות העלייה הראשונה שהיו יותר דתיות הם התקבלו בשמחה גדולה, בעוד שבמושבות העלייה השנייה שהיו יותר סוציאליסטיות ופחות דתיות הם התקבלו קצת בהסתייגות. קירוב הלבבות הושג אך במושבות דחו את הדרישה לשמור שבת וכשרות אך הסכימו לשמור את המצוות התלויות בארץ ולהפריש תרומות ומעשרות. היו גם מעט מושבות שהסכימו לשנות מעט את החינוך בכיוון הדתי, ולקבל על עצמן מעט מצוות.

הרב קוק רצה להמשיך ולשמור על קשר קבוע בין הרבנים ליישובים, אך מלחה"ע שפרצה באותו הקיץ מנעה זאת. לאחר המלחמה כבר הנתק היה גדול מדי ורבני הישוב הישן לא הצטרפו למסע שהוא ערך, והפועלים לא חזרו בהם מדרכם החילונית.

שני אירועים ממסע הרבנים:

1. בזיכרון-יעקב דרשו הרבנים להזיז את הבמה למרכז ביהכנ"ס כדי שלא יהיה כמו בבתי הכנסת של הרפורמים – בקשתם נענתה.

2. במרחביה אמר הרב קוק: "לא באנו להשפיע, באנו להיות מושפעים מגודל מסירות הנפש שלכם"

היישוב היהודי במעבר משלטון עות'מאני לשלטון המנדט הבריטי הצהרת בלפור

בנובמבר 1917 שלח שר החוץ הבריטי הלורד בלפור מכתב לראש התנועה הציונית בבריטניה הלורד רוטשילד. מכתב זה מכונה הצהרת בלפור ובו נאמר:

לעונג רב לי להעביר לידיך להלן, בשמה של ממשלת הוד מלכותו, את הצהרת ההזדהות עם השאיפות היהודיות הציוניות כפי שהוגשה לקבינט ואושרה על ידו:

"ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל, ותשתדל במיטב מאמציה להקל על השגת מטרה זו, בתנאי ברור שלא ייעשה שום דבר העלול לפגוע

בזכויות האזרחיות והדתיות של עדות לא יהודיות בארץ ישראל או בזכויות ובמעמד המדיני של יהודים בכל ארץ אחרת".

אודה לך אם תביא את ההצהרה לידיעת ההסתדרות הציונית.

ההצהרה נוסחה באופן מעורפל: לא נכתבה בה המילה 'מדינה' כדי לא להכעיס את העות'מאנים שעדיין שלטו בארץ, וגם כיוון שהיישוב היהודי לא היה מבוסס מספיק. היא גם לא ניתנה להסתדרות הציונית אלא ללורד רוטשילד.

משמעותה של הצהרת בלפור

ההצהרה התקבלה בשמחה רבה, זו הפעם הראשונה שמעצמה גדולה הכירה בקשר שבין התנועה הציונית לארץ ישראל. אומנם היא נוסחה באופן לא מחייב אבל היא סימנה את הרצון הטוב להגשמת חזון הציונות. ובמיוחד לאור העובדה שהבריטים כבשו את א"י מספר שבועות לאחר מתן ההצהרה.

לבריטים היו מניעים שונים במסירתה:

* בלפור ואחרים האמינו ששיבת עם ישראל לארצו זה חלק מהאמונה הנוצרית ועל כן אחדו מהלך זה.
* ארץ ישראל נמצאת במקום אסטרטגי (חיבור 3 יבשות + תעלת סואץ) והבריטים רצו לחזק את אחיזתם באזור זה.

* אולי כדי לקנות את אהדתם של יהודי אמריקה, ובאמצעותם להפעיל לחץ על ממשלת אמריקה שתתערב במלחמה (מלה"ע הראשונה) ותסייע לבריטים נגד הגרמנים והעות'מנים.

המנדט הבריטי על ארץ ישראל

בתום מלחה"ע הראשונה החליטו המדינות המנצחות לחלק ביניהן את השטחים שכבשו ולהחיל עליהם את שלטון המנדט. משמעות הדבר היה שמדינה מנצחת תפרוס את חסותה על מדינה כבושה ותסייע לה להתפתח ולקבל עצמאות. בוועידת סאן-רמו שבאיטליה (1920) הוחלט להעניק לבריטניה את המנדט על ארץ ישראל, מנדט מסוג A שמשמעותו שתוך זמן קצר תוכל המדינה להיות עצמאית (מנדט B ניתן למדינות שנזקקו לעזרה רבה יותר עד לעצמאות, ו-C למדינות נחשלות). בגלל עיכובים שונים ניתן המנדט שנתיים מאוחר יותר (1922), ומאז השלטון הבריטי בארץ הפך משלטון צבאי (מתוקף הכיבוש) לשלטון מתוקף חבר העמים.

בכתב המנדט נאמר:

* "בעלת המנדט תהיה אחראית להגשמת ההצהרה שממשלת בריטניה פרסמה (=הצהרת בלפור) לטובת ייסוד בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל" (גם במנדט מוכרת זכותם של היהודים על א"י ולא של הערבים).

* הבריטים מחויבים ליצור את התנאים הכלכליים והמנהלתיים להקמת הבית הלאומי היהודי.

* הבריטים מחויבים לסייע להקמת מוסדות שלטון עצמאיים של היהודים.

* הבריטים יקלו על העלייה של היהודים וכן יקלו עליהם ברכישת קרקעות.

* מאידך הקמת הבית הלאומי לא תבוא על חשבון זכויותיהם של שאר המיעוטים: אנגלית, עברית וערבית יהיו השפות הרשמיות, חגיה ומקומותיה הקדושים של כל עדה יישמרו.

שים לב! כתב המנדט הכיר ביהודים כלאום ודאג לזכויותיו הלאומיות (עלייה, מוסדות שלטון, עצמאות) לעומת היחס לערבים כאל עדה דתית (מקומות קדושים, חגים, חופש פולחן).

התפתחות הבית הלאומי היהודי בא"י בתקופת השלטון הבריטי (1914-1948)

התיישבות המחנה הדתי

הגורמים להקמת הפועל מזרחי: עם עלייתם ארצה לא מצאו החלוצים הדתיים גוף או ארגון אשר יבטא את השקפת עולמם מהסיבות הבאות:

1. המזרחי- הייתה דתית אך השקפת עולמה הכלכלית-קפיטליסטית עמדה בסתירה להשקפת עולמם של הדתיים. אנשי המזרחי התיישבו בערים ופתחו שם את נושאי הדת והחינוך אך רעיון 'כיבוש העבודה' היה רחוק מהם.

2. הסתדרות העובדים- למרות הזדהות העולים הדתיים עם רעיון הסוציאליזם ההסתדרות התנכרה לכל מה שקשור לחיי דת ומסורת (שמירת כשרות ושבט) ולכן הדתיים לא יכלו להצטרף ליישובים החקלאיים שהם הקימו.

3. איכרי המושבות אנשי העלייה הראשונה- הם היו דתיים אך לא הדגישו את ערך העבודה העברית והעדיפו לעיתים את הפועל הערבי המיומן והזול.

הרעיון היה להקים ארגון עצמאי שימזג בתוכו את היסוד הדתי לאומי עם הרעיון הסוציאליסטי במסגרת החיים המתחדשים בא"י. לתת מענה לצרכים המיוחדים של הפועל הדתי למשל: מקומות עבודה מתאימים, מטבחים כשרים.

הקמת ארגון הפועל מזרחי רעיון תורה ועבודה

ר' ישעיהו שפירא – האדמו"ר החלוץ (אחיו של האדמו"ר מפיסצנה): ויתר על כסא האדמו"רות ועלה לארץ בשנת 1914, היה ממייסדי הפועל המזרחי, בגיל 51 עזב את כל עיסוקיו הציבוריים ועבר לכפר פינס שם עסק בחקלאות.

רעיון תורה ועבודה שאף להגשים שני ערכים מרכזיים: **מצד אחד** השאיפה לבנות חברה על יסודות הצדק הסוציאלי של תורת ישראל **ומצד שני** שותפות במלאכת בניין א"י על ייסוד חלוצי. לשם הגשמת מטרה זו נקבעו רעיונותיו ויעדיו של הפועל מזרחי אשר הביאו למימוש רעיון תורה עבודה. "קדש חיך בתורה וטהרם בעבודה"

המושב הדתי- עד 1935 הקים הפועל מזרחי רק מושבי עובדים. מושב עובדים ראשון קם בשדה יעקב 1927 (עלייה רביעית) עד סוף שנות השלושים הוקמו ע"י הפועל מזרחי המושבים: כפר פינס, כפר אברהם, כפר הרואה, אליאשיב, וכפר יעבץ.

הקיבוץ הדתי- הקיבוץ הראשון שהוקם הוא טירת צבי ב 1936 במסגרת חומה ומגדל. יש לציין שהעיקרון ההתיישבותי שאפיין את הקיבוץ הדתי היה שמירה על גושי התיישבות דבר שהקל על הקמת מסגרות חינוך משותפות ומנע את השפעת הסביבה החילונית.

1. למושב יש **מצד אחד** את היתרונות של חברה שיתופית (שיווק...) אך **מצד שני** הוא אינו מגביל את חופש הפרט (מאפשר חיי משפחה שלמים דבר מרכזי מאוד ביהדות מאפשר ספונטאניות) כמו הקיבוץ.

2. החלוצים הדתיים שהגיעו ממזרח אירופה הסתייגו מהסוציאליזם (הוא נתפס כמהפכני, אנטי דתי...) ולכן העדיפו את המושב השיתופי שנתפס כביטוי פחות מובהק של הסוציאליזם מאשר הקיבוץ.

המרד הקדוש: הרב שמואל חיים לנדאו (שח"ל) טבע את המושג המרד הקדוש: **מרד** –בגולה טופחו מקצועות שאינם יצרניים כגון: מסחר, עסקי כספים וזלזול בעמל כפיים. המרד דוגל בהקמת סדר חברתי חדש בא"י על פי הרוח המקורית של התורה, חברה עובדת המתאפיינת בעבודת כפיים ובעבודת אדמה. יצרנות ועבודת כפיים הכרחיים במימוש של האדם ובגאולתו.

קדוש- חברה המושתת על עבודת כפיים ועבודת אדמה נתפסה בעיניו כערך דתי ופְּחִיּוֹת אלוּקִית. "התחיה היא היסוד והתכלית גם ל'תורה' וגם ל'עבודה', התורה במובן של תורת-חיים והשקפת עולם, המקיפה את כל החיים ופרטיהם מחולי-חולין ועד לקדשי קדשים... התורה במובנה הרחב והאמיתי, אי אפשר לה להתגשם רק על ידי שמירת הדת של יחידים, הגשמתה היא על ידי העם!"

תרומת המחנה הדתי לבניין הארץ

* הוקמה תנועת הנוער הדתית "בני עקיבא שתרמה לגיבוש ערכים לאומיים דתיים. (פועל מזרחי)

* הקמת מושבים, וקיבוצים דתיים אשר נטלו חלק בבניין ויישוב הארץ. (פועל מזרחי)